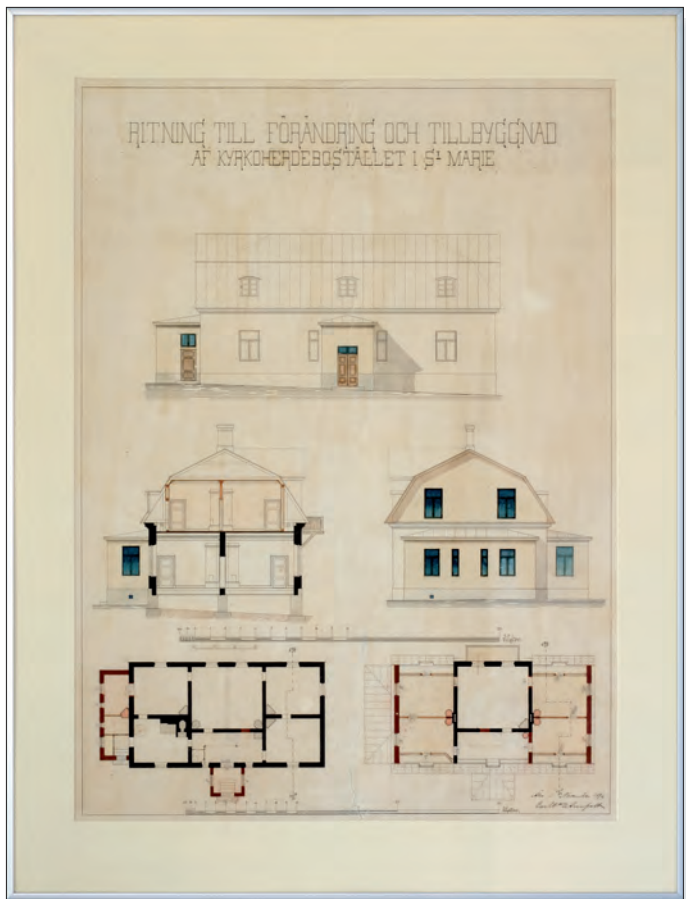

MAARIAN
PAPPILA
*ja sen
vuosisatainen*
PUUTARHA

Maarian pappilan muutospirustus.
Arkkitehti Carl Armfelt 1902.

Tarhaomenapuu
Malus domestica

KANNEN KUVAT:

Aili Tallgren (vas.) ja Anna-Maria Tallgren
pappilan putarhassa (n.1904).

Kuva: Maarian pappilan kuva-albumi

Pappilan "förmaaki" 1980-luvun korjausten jälkeen.

Kuva: Martti Puhakka

SIVUJEN REUNOISSA oleva kukkaköynnös
on pappilan salin alkuperäisten koristemaalauksen
mukainen.

ESITETYÖRYHMÄ: Tapio Jokinen, Riikka Kaisti, Jarmo Suomala,
Raimo Uusikartano 🍷 Teksti: Hannu Laaksonen

🍷 Kuvat: Turun maakuntamuseo, Martti Puhakka, Robert Seger,
Maarian pappilan valokuva-albumi 🍷 Ulkoasu: Erkki Kiiski

🍷 Paino: Newprint 2008

MAARIAN PAPPILAN VARHAISET VAIHEET

Maarian pitäjän kirkko muinaisessa Räntämäessä seisoo Vähäjoen rannalla. Kirkon edessä aukeava maisema ulottuu etelässä aina Turun tuomiokirkon torniin saakka. Kaakossa häämöttää kolmas keskiaikainen kirkko: Pyhän Katariinan kirkko. Kulttuurimaisema on maassamme harvinainen ja yksi kauneimpia osia viljeltyä Suomea.

Räntämäen pappila on todennäköisesti sijainnut nykyisellä paikalla jo 1200-luvun lopulla. Räntämäki nimittäin mainitaan ensimmäisen kerran jo 6. huhtikuuta 1303, jolloin piispa Maunu vaihtoi kirkon omistamia peltoja Räntämäessä – *agrorum nostrorum cultorum in Raenthaemaekj*. Vuonna 1363 oli kylässä kaksi taloa eli pappila ja talo, jonka tulot menivät Tuomiokirkon Pyhän Katariinan alttarin ylläpitoon. Tästä Tuomiokirkon omistamasta talosta syntyivät aikanaan Raimän ja Prusin talot.

Keskiajalta tunnetaan nimeltä vain kaksi kirkkoherraa. Ensimmäinen maininta kirkkoherrasta on vuodelta 1411: Talolan tilan kauppakirjan vahvistivat Herman Vrowinpoika, Turun kaniikki ja Maarian kirkkoherra. Vuonna 1415 mainitaan Maarian kirkkopappina herra Hannu. Keskiajalla oli tavallista, että kirkkoherrat olivat opiskelleet ulkomailta kirkon kustannuksella. He edustivat käytännössä eurooppalaista kulttuuria Suomessa, sillä palatessaan kotiin he toivat mukanaan kokemuksia suuremmasta maailmasta.

Keskiajan rakennuksista ei ole säilynyt muuta kuin vanha, kaarevakattoinen kellari ns. vanhan pappilan alla. Papilla on myös melko varmasti ollut pieni puutarha. Keskiajan tapaan yleinen nimitys tällaiselle

Turun maakuntamuseon kuvataiteisto

Vastarakennettu pappilan päärakennus ja sen sivulla seisova vanha pappila. Piirros 1700–1800 -lukujen taitteesta.

yrtti- ja kasvitarhalle oli ”kaalimaa” – *kåålgård*. Tällaisia kaalimaita oli yleisesti Turun kaupungin talojen pihdoilla. Lisäksi luostarien yhteydessä oli munkkien ja nunnien viljelemiä yrttitarhoja, joten Maarian pappilan puutarhalla oli lähiseudulla runsaasti esikuvia.

Maaria kuului vuonna 1498 annetun paavillisen päätöksen mukaan Turun papeille. Katolisen kauden loppuajan papit asuivat yhdessä Turun pappientalossa ja Maarian tulot menivät sen ylläpitoon. Aikanaan vuonna 1541 Mikael Agricola sai Rantämäen pappilan tulot haltuunsa.

Agricola on Maarian kuuluisin hengenmies. Hän ei paljonkaan oleskellut Maariassa, mutta sinänsä on kiinnostavaa todeta, että vuonna 1544 ilmestyneessä Rucouskiria Bibliasta -teoksessaan hän suositteli nauttimaan puutarhan tuotteita: kaalia, salaattia, sinappia, sipulia, juuripersiljaa, minttua ja niittysalviaa. Erään säilyneen luettelon mukaan Turun puutarhoissa viljeltiin 1580-luvulla muun muassa timjamia, laventelia, punajuurta, kurpitsaa, fenkolia, neilikkaa, retiisejä ja rosmariinia. Ilmeisesti ainakin joitakin näistä tuotteista voitiin viljellä myös Maarian pappilassa.

Merkittävä oli myös Jaakko Suomalaisen eli Finnon kausi Maarian kirkkoherrana 1578–1588. Finno julkaisi 1580-luvulla virsikirjan suomenkielellä, mikä merkitsi luterilaisuuden vakiintumista kansan pariin. Suomalaiset pystyivät siitä lähtien laulamaan uskonnollisissa tilaisuuksissa omalla kielellään.

Kuvaamme tuon ajan pappiloista vääristää säilyneitten asiakirjojen keskittyminen talouteen. Maarian pappilan sijainti yleisen tien varrella asetti viranhoidon velvollisuuden majoittaa ja ruokkia matkustavia herroja ja säätyläisiä. Seurakunta ulottui Turun edustan saarille, joten

Näkymä Maarian pappilan luota pohjoiseen vievälle tielle. Kauempana Linnasmäki. Noin 1904.

Kuva: Maarian pappilan kuva-albumi

keskiajalta lähtien siihen kuuluivat myös Satavan Jänistensaarella pappilan maat. Mailla pidettiin karjaa pappilan tarpeisiin.

Kirkkoherran ja piispan virat yhdistettiin joksikin aikaa 1600-luvun alussa, jolloin pappilan maiden ja viljelysten hoito muuttui huolimattomaksi. Sen vuoksi Prusin talot rakennettiin luvatta liian lähelle pappilaa. Niinpä käräjillä 1638 asetettiin lautakunta tutkimaan syytöksiä, joita uusi kirkkoherra Magnus Schroderus ja Prusin isäntä esittivät toisiaan vastaan. Prusin rakennukset olivat huonot ja savutorvet kehnossa kunnossa, joten Prusin isäntä määrättiin purkamaan rakennus ja siirtämään se kauemmaksi. Ilmeisesti näin myös tehtiin.

1600-luvun asiakirjoissa ei vielä mainita pappilan puutarhaa. Turun piispat saivat kirkkoherran tulot, mutta heidän sijastaan pappilaa asuttivat heidän apulaispappinsa. Näitten kiinnostuksesta riippui myös kasvimaan hoito, mutta talouden ylläpitoa ja matkustajia varten oli kuitenkin oltava jotain puutarhanpitoa. Vuodesta 1660 lähtien Maaria toimi Turun akatemian professorien *prebendana* eli palkkapitäjänä, jota asutti lähinnä apulaispappi. Ruotsinkielisten professorien ja suomenkielisen rahvaan välit olivat usein kiireät, mistä kertovat useat käräjille tai valtiopäiville saakka menneet valitukset.

Aivan 1600-luvun lopulta on säilynyt vanhin rakennus pääpihan itäisellä laidalla. Se on hirsirunkoinen talo, jossa alun perin on ollut tupa ja kaksi kamaria. Sen eteisen hirsiseinässä ovat näkyvillä rakentamiseen osallistuneiden talollisten puumerkit. Rakennuksen alla on holvattu kellari, oletettavasti keskiajalta. Tämä ns. vanha pappila on nykyisen Turun alueen luultavasti vanhin puurakennus.

Pappilan pellot määrättiin vuoden 1694 kihlakunnanoikeuden päätöksellä jaettavaksi pappilan ja kahden talon, Rämän ja Prusin, kesken. Kartan kylästä laati vuonna 1697 maanmittari Magnus Bergman. Puutarhaa ei ole karttaan merkitty, mutta pappilan luona on aidattu alue, missä todennäköisesti oli ryytimää.

Pehr Kalmiin aika

IHANNEPUUTARHA SYNTYY

Isovihan vuosina 1713 – 21 silloinen kirkkoherra-professori oli muitten akateemisten ihmisten kanssa paossa Tukholmassa. Kappalaiset joutuivat huolehtimaan parhaan taitonsa mukaan Maariasta. Sodan jälkeen kesti toipuminen hyvin pitkään ja kirkkoherroina olleet professorit eivät yleensä välittäneet pappilasta muuna kuin rahantulolähteenä.

Maarian pappila sai vuonna 1763 uuden kirkkoherran, Pehr Kalmiin, joka kohdisti tarmoaan myös pappilan puutarhaan. Pohjanmaan Korsholman pappisperheeseen vuonna 1716 syntynyt Kalm oli tutustunut aikansa luonnon-tieteisiin ensin Turun akatemiassa ja sitten Upsalassa. Hänestä tuli 1740-luvulla Carl Linnén suosikkioppilas ja hän matkusti kasvien keräilymatkoille mm. Ukrainaan. Tukholman tiedeakatemian toimesta Kalm teki vuosina 1747–51 laajan matkan Pohjois-Amerikan itäisiin osiin. Hän toi sieltä Turkuun varsin mittavan määrän kasveja. Hänen matkakuvauksensa *En resa till Norra America* käännettiin englanniksi, ranskaksi, hollanniksi ja saksaksi. Matkan jälkeen hän astui Turussa taloustieteen professorin virkaan.

Kalm yritti viljellä Amerikasta tuomiaan kasveja Hirvensalon Sipsalon tilalla ja sen osoittauduttua laihaksi puutarhamaaksi hän perusti Akatemian puutarhan nykyisen Sibeliuksen museon tontille. Monet vierasperäiset kasvit eivät menestyneet, mutta puutarhanviljelyn merkitystä isänmaan talouden kannalta korostettiin voimakkaasti. Kun nuoret miehet sitten lähtivät papeiksi ja virkamiehiksi muualle Suomeen, he vievät virkataloihinsa puutarhaharrastuksen. Tästä innokkaasta maatalouden edistämisestä koko aikakausi sai osittain nimensä ”hyödyn aikakausi”. Tuosta ajasta lähtien ovat mm. viinimarjat, karvaiset, puutarhamansikat ja monet yrtit kuuluneet suomalaisiin puutarhoihin.

J.G.Geitlin: Professori Pehr (Pietari) Kalmin muotokuva vuodelta 1764.

Satakunnan museon kuva-arkisto

Kalm toimi aluksi Piikkiön kirkkoherrana. Jostain syystä hän vaihtoi sen Maariaan vuonna 1763, jolloin hän oli jo 45-vuotias. Kalm muutti pappilaan puolisonsa Anna Margareta Sandenin kanssa. Hän oli ruotsalainen pastorinleski, jonka kanssa Kalm avioitui matkallaan Amerikan siirtokunnissa. Ruotsinkielinen Kalm yritti myös opetella suomea, voidakseen saarnata suomenkielisille seurakuntalaisille. Kirkonmiehenä hän oli arvostettu, mitä osoittaa hänen asettamisensa ehdolle piispanvaaliin vuonna 1775. Pettymyksekseen hän jäi neljännelle sijalle. Jo aikaisemmin hän oli saanut Lundin yliopiston teologian tohtorin kunnia-arvon, mikä jäikin hänen ainoaksi akateemiseksi arvokseen. Kalm ei nimittäin koskaan tullut suorittaneeksi maisterintutkintoa.

Maariassa järjestettiin puutarha jo 1600-luvulta omaksutun tavan mukaan. Tämä ”täydellinen puutarha” jaettiin neljään suora-kaiteeseen, jotka puolestaan oli jaettu neljään kortteliin. Yksi kortteli oli varattu hedelmäpuille, toinen oli mausteita varten, kolmas kukille

ja neljäs lääkekasveille. Puutarha katsoi etelään ja sen ympärille oli istutettava puita suojaksi tuulia vasten. Pohjoiseen päin kuului istuttaa lehmuksia, pähkinäpuita, saarnia ja koivuja, samoin länttä vastaan.

Kalm ei kuitenkaan pitänyt lääkekorttelia itselleen tarpeellisenä. Puutarhan etualalla tuli Kalmin mukaan olla koristekasveja. Ikku-
noiden alle hän piti sopivana istuttaa lehdokkeja. Sivulla olivat keittiökasvit, tai sitten heti koristekasvien takana. Taaempänä olivat hedelmäpuitten neliöt. Mikäli puutarha oli pienehkö, oli hyväksi istuttaa hedelmäpuut neliöiden reunoille, asettaa näitten väliin koristekasveja ja keskelle neliöitä keittiökasvit.

Luennoissaan vuonna 1770 Kalm esitteli ihanteellisen puutarhan rakennetta. Puutarhan reunoille Kalm suositti neljä käytävää. Lisäksi kahden käytävän tuli leikata puutarhan keskiosan kautta, jolloin niiden väliin jäi neljä yhtä suurta puutarhaneliötä. Käytävät oli hiekoitettava, koska kostealla säällä ruohokäytävät olivat haitaksi. Käytävä voi koristaa näkinkengillä ja simpukoilla, hän lisää hieman yllättäen. Keskelle oli istutettava leikattava kuusi ja sivuille niin ikään kuusi- tai mäntyriivi. Tai niitten tilalle haapoja, raitoja ja koivuja, mutta havupuut tarjosivat suojan kylmiä pohjoistuulia vastaan. Pohjoisen puolelle oli sijoitettava aita tai korkea rakennus.

Kesällä 1778 Kalm kirjoitti arkkipiispa Mennanderille matkustavansa usean kerran viikossa työskentelemään Maarian pappilan kasvitarihassa:

Jag reser flere dagar i veckan ut til Mariae prästgård, där arbetar jag i kryddgården, och deraf mån jag nu, Gudi lof, ganska väl.

”Matkaan useina viikonpäivinä ulos kaupungista Maarian pappilaan, missä työskentelen kasvitarihassa, ja sen tähden, Jumalan kiitos, voin nyt aika hyvin.”

Län lisääntyessä professori näyttää viettäneen paljon aikaa pappilan puutarhassa. Huhtikuussa 1779 Hän kirjoitti arkkipiispa Mennanderille, että se oli hänelle todellinen paratiisi. Mennander tunsu paikan, sillä nuorena teologina hän oli toiminut Maarian kirkkoherrana. Kalmilla oli palveluksessaan yksi puutarhuri. Muuan kävijä totesi kirjeessään, että professorin omat kädetkin ovat aina multaiset.

Kalmin istutuksiin Akatemian puutarhassa kuului muun muassa kirsikka-, luumu-, omena- ja päärynäpuita sekä amerikkalainen saksanpähkinä ja sokerivaahtera. Vuoden 1777 syyskuussa hän toteaa, että

Årsväxten bar - - varit här nog vacker: böö bar man fått ymnigt. - - Mera äpplen och kersbär i år, än på många år.

”Tänä vuonna on kasvu ollut kyllä hyvä: beinää on saatu tarpeeksi. Enemmän omenoita ja kirsikoita tänä vuonna kuin moneen vuoteen”

Kaikkiaan Kalm viljeli Akatemian puutarhassa noin 400 eri kasvilajia. Erittäin hyvin menestyi villiviini. Koska hän kokeili myös Maariassa eri lajeja, voimme olettaa että pappilan pihalla kukoistava villiviini saattaa olla Kalmin peruja.

Kalmin tarmokkuus kohdistui myös kirkkoon, joka kalkittiin kokonaan. Samalla sen keskiaikaiset maalaukset peitettiin. Maariaan kuulunut Kaks Kerran saari sai puolestaan oman kivistä rakennetun kirkon. Kalm kuoli 63-vuotiaana vesipöhhön 16. marraskuuta 1779, ja hänet haudattiin Maarian kirkkomaahan.

Maarian pappilan ns. miespiha sisälsi Kalmin aikana hirsisen pää-
rakennuksen ja sen alapuolella holvatun kellarin maantien varressa pihan itäisvulla. Pohjoisvulla olivat leivintupa ja Kalmin rakennuttama kamari, joiden välissä oli eteinen ja mahdollisesti vuonna 1770 rakennettu ruoka-aita. Pihan länsivulla olivat aitta, liiteri ja pirtti (ja sauna?). Eteläisvulla olivat puolestaan luhtiaita, keittiörakennus, liiteri, luhti sekä harmaalla öljyvärillä maalattu portti.

 Maarian pappilan puutarhassa kasvoivat hyödyn aikakauden keskeiset kasvilajit, joista seuraavat 1700-luvulle tyypilliset kasvit ovat jäljellä:

lehtoakileija	<i>Aquilegia vulgaris</i>
piparjuuri	<i>Armoracia rusticana</i>
aaprottimaruna	<i>Artemisia abrotanum</i>
jalokieurunkannus	<i>Corydalis nobilis</i>
illakko	<i>Hesperis matronalis</i>
varjoliilja	<i>Lilium martagon</i>
konnantatar	<i>Polygonum bistorta</i>
rohtosuopayrtti	<i>Saponaria officinalis</i>
sinivatukka	<i>Rubus caesius</i>

Jalokieurunkannus
Corydalis nobilis

Vanhaan rikkaruohostoon kuuluvat seuraavat:

hukanputki	<i>Aethusa cynapium</i>
idänukonpalko	<i>Bunias orientalis</i>
punasavikka	<i>Chenopodium rubrum</i>
peltokierto	<i>Convolvulus arvensis</i>
viisisädetyräkki	<i>Euphorbia helioscopia</i>
valkomesikkä	<i>Melilotus alba</i>
peltotädyke	<i>Veronica agrestis</i>

Koristekasvikarkulaisia mainitaan:

kyläkurjenpolvi	<i>Geranium pratense</i>
aithunajakukka	<i>Phacelia tanacetifolia</i>

1700-luvun lääkekasveista puutarhassa on seuraavat:

litulaukka	<i>Alliaria petiolata</i>
keltamo	<i>Chelidonium majus</i>
kyläkellukka	<i>Geum urbanum</i>
maahumala	<i>Glechoma hederacea</i>
hullukaali	<i>Hyoscyamus niger</i>
valkopeippi	<i>Lamium album</i>
kamomillasaunio	<i>Matricaria recutita</i>
pietaryrtti	<i>Tanacetum vulgare</i>

Piparjuuri
Armoracia rusticana

Tampereentien reunoilla pappilan kohdalla näkyi myös:

palsternakka	<i>Pastinaca sativa</i>

Kirkon suunnalla on pari muinaiskasviakin:

pölkkyruoho	<i>Arabis glabra</i>
litteänurmikka	<i>Poa compressa</i>

Sireeniaitoja, pähkinäpensaita, kirsikkapuita oli runsaasti jo Kalmin puutarhassa. Sen sijaan viimeinenkin Pehr Kalmin puista, vanha lehmus, tuhoutui syysmyrskyssä 2000-luvun alussa.

Pietaryrtti
Tanacetum vulgare

Kamomillasaunio
Matricaria recutita

Salomon Kreanderin aika

UUSI PAPPILA RAKENNETAAN

☛ **Maarian kirkkoherran virka** annettiin Kalmin kuoltua häntä taloustieteen professorina seuranneelle Salomon Kreanderille. Merkittävin tapahtuma hänen virkakautenaan 1780–1795 oli uuden pappilan rakentaminen. Kysymys oli ollut esillä jo vuonna 1758 pidetyssä pitäjänkokouksessa ja asiaa puitiin silloin useammassa kokouksessa.

Nyt asia otettiin uudelleen esille ja Kärsämäestä oleva Hiiden tilan omistaja, sotakasööri Frederik Wilhelm Forsgren otti sen tehtäväkseen. Hän oli nimittäin perustanut tilitehtaan Kärsämäkeen. Työn aloittamisessa oli vaikeuksia ja pappila oli asianmukaisessa kunnossa vasta 31. heinäkuuta 1791. Kreander ilmoitti myös, että Forsgren oli käyttänyt rakentamiseen paljon enemmän varoja kuin seurakunta oli sitoutunut suorittamaan.

Suomen ensimmäinen tiilestä rakennettu pappila oli aluksi viisihuoneinen aumakattoinen rakennus, joka arkkitehtuuriltaan oli aikansa edustavimpia koko maassa. Rakennusta suunniteltaessa Kreander siirretti pihan länsisivulle puutarhan viereen eteläsvulta luhtiaitan ja portin maantietä vasten, muut päärakennuksen tiellä olleet rakennukset hävitettiin. Pohjoisivulle Kreander rakennutti panimon entisen leivintuvan viereen. Taakse tuli uusi käymälä. Pirtti (sauna) siirrettiin pihan länsisivulta ulkopuolelle maantien ja kaivon viereen. Sinne tuli myös vuonna 1770 ruoka-aitta. Ulkopuolella oli myös karjapiha, missä sijaitsivat talli, sikala, kaksi navettaa, sauna, lampola, rehuvarjoja ja työkaluvaja. Puutarha oli edelleen länsipuolella, eteläpuolella puutarha jatkui hakana. Puutarhaan tehtiin Kreanderin aikana humalatarha ja uusi aita, joka näkyy vanhimmassa säilyneessä pappilan kuvassa.

Pappilan seinässä olevan piirtekirjoituksen teksti suomeksi: "Kustaa III:n kuudentenatoista hallitusvuotena rakensivat Maarian pitäjän seurakunnat ja niiden kirkkoherra, Turun professori S. Kreander tämän talon. Esimerkki maan rikkauden, metsän, säästämisestä. Veljekset, sotakasööri F.W. Forssgren ja sotakamreeri C. Forssgren, huolehtivat rakentamisesta enemmän harrastuksesta kuin hyötyäkseen. Rakennusmestarina oli M. Arelin."

Varsin pian oli kuitenkin korjattava muun muassa kattoa, joka oli rakennettu tuohista. Myös seinien rappaus alkoi halkeilla. Myös Kreanderin aika loppui nopeasti, sillä hän kuoli keuhkotautiin jo vuonna 1795. Kreanderin nimi on kuitenkin ikuistettu Maarian pappilan seinään yhdessä muitten rakennuttajien kanssa.

Tengströmin aika

ROMANTIikka KUKOISTAA

🕊️ **Kalm ja Kreander edustivat** 1700-luvun patriarkaalista yhteiskuntaa, sen pyrkimyksiä elinolojen parantamiseen ja lisääntyvää vaurautta, jonka symbolina uusi pappila nousi Kalmin puutarhan keskelle. Kustavilaisena aikana Maarian pappilaan tuli vielä kolmas merkittävä kirkkoherra: Jakob Tengström, joka oli pohjalaista sukua. Sittenmin hänestä tuli Turun piispa ja Suomen ensimmäinen arkkipiispa. Tengström oli kirkkoherrana vuosina 1795–1804.

Tengström oleskeli perheineen kaikki kesät pappilassa. Kun hänen edeltäjänsä harrastivat puutarhanhoitoa, omistautui tämä professori-kirkkoherra kirjallisuudelle, varsinkin historialle ja runoudelle. Tengström oli teologina saanut valistusajan vaikutuksia, mutta hän pysyi tiukasti perinteisen luterilaisuuden ulkonaisissa muodoissa. Teologian professorina hän oli saanut Maarian palkkapitäjäkseen. Hän osallistuiakin aktiivisesti seurakuntansa elämään ja siinä ohessa valvoi tarkasti kirkon ja pappilan kuntoa. Uuden tiilisen pappilan seinät kun vuotivat ja rappaus putoili. Ulkokatto oli tuohesta ja laudasta, joten se vuosi sateella.

Tengströmin erityinen saavutus kirkkoherra-aikana oli kirjoittaa ruotsinkielinen maatalouden ohjekirja maanviljelystä ja karjankasvatuksesta, joka sai Suomen Talousseuran suuren palkinnon vuonna 1801. Tengström toimikin talousseuran puheenjohtajana. Maatalousharrastukset kuuluivat läheisesti pappilan elämänpiiriin ja seura toimi innokkaasti perunanviljelyn edistämiseksi Suomessa. Lisäksi Tengström soitti huilua ja oli mukana Turun soitannollisessa seurassa.

Monien vieraitten joukossa oli tunnettu valtiomies, kreivi Carl Gustaf Tessin Tukholmasta. ”Korkea ja jalo vieras, joka laskeutui lempeästi kuin suvi itse meidän joukkoomme laaksossa” laulettiin Maarian pappilassa juhannuspäivällisillä 1803 Tessinin kunniaksi. Sitten runoilija onnitteli Tengströmien onnellista avioparia, jonka kuudettatoista hääpäivää vietettiin samalla kertaa.

Toinen kuuluisa tuolloisen Akatemian jäsen, Frans Mikael Franzén, on runossaan ”*Finlands uppodling*” vuodelta 1800 kuvannut monisanaisesti Suomen heräävää kauneutta:

*Ne syntyy; sinäkin, oi Suomi! voit, kuin toiset
Voi lapset Euroopan, pääs päivään kobottaa.
Mitk' alat laaksoihis viel' aukee aurinkoiset,
Ja aika kyymenten ja ballan haippuu taa!
Ken kädet tubannet löi vapaat liittoon jaloon
Täältä' Auran rannoilta ain' auhtoon korpeben?
Ken iski kipinän, mi paloon
Syttyti Suomelle jo joka sydämen?*

Suom. Toivo Lyy, 1931.

Runo kertoo kansallistunteen jo heränneen Akatemian jäsenten keskuudessa. Tengström oli ensimmäisenä vannomassa uskollisuutta uudelle hallitsijalle, Venäjän keisarille, vuoden 1808 toukokuussa. Maarian asukkaitten parissa ei kuitenkaan oltu yhtä innokkaita, siellä suunniteltiin jopa aseellista nousua venäläisiä vastaan. Maarian kirkonkirjoissa tosin kerrotaan vain venäläisten sotilaiden kanssa seurustelleista pipoista.

Pappilan puutarhaa
omenan kukkien aikaan 2008.

G.G. Hällströmin aika ROMANTIikka JATKUU

🐼 **Tengström jäi Maarian historiaan** perunanviljelyn ja isorokkorokotuksen käyttöön oton vuoksi. Hänen seuraajansa ei tosin ollut yhtään huonompi. Vuonna 1804 Maarian kirkkoherraksi saapui fyysikan professori Gustaf Gabriel Hällström, joka on saanut vahvan maineen fyysikkona. Häntä on jopa pidetty yhtenä Suomen huomattavimpana tiedemiehenä. Vuonna 1775 Ilmajoella syntynyt Hällström oli valittu professoriksi 1801. Papiksi hän taas valmistui kuukautta ennen nimitysmistään Maariaan.

Lukuisten julkisten luottamustointien hoito vei Hällströmin ajan Turussa ja sitten Helsingissä. Niin kauan kun yliopisto sijaitsi vanhasa pääkaupungissa, saattoi Hällström kuitenkin osallistua seurakunnan hoitoon palkkapitäjässään. Hällström hoiti saarnaamisen kerran kuussa, mutta muuten hänen osallistumisensa seurakunnan asioihin jäi kuitenkin selvästi vähemmälle kuin Tengströmin. Varsinkin vuoden 1828 jälkeen hän ennätti pistäytyä Maariassa vain kesäisin.

Gustaf Gabrielin äiti ja pari tättä asuivat pappilassa ympäri vuoden. Itse pappilassa oli länsipääty painunut niin, että se oli kirjaimellisesti irti muusta rakennuksesta. Lisäksi huoneitten kallisarvoiset kipsikatot olivat taas uudelleen rapisseet alas. Korjauksiin hankittiin vuonna 1814 ”taitava rakennusmestari kaupungista”. Professori Hällströmin kehoituksesta hankittiin myös kolmivuiset, seitsenaskeliset kiviportaat puisten tilalle. Aikanaan talon rappio lisääntyi ja loppuaikoina pappilassa asui kirkkoherran apulainen.

Näkymä Pyhän Katariinan kirkolta kohti Maarian kirkkoa. Vasemmalla Koroisten niemi. Noin 1904.

Kuva: Maarian pappilan kuva-albumi

Hällström nautti silti Maarian kirkkoherranviran tuloja aina kuolemaansa saakka, 2. kesäkuuta 1844, vaikka hän oli harvoin paikalla. Hän oli myös ainoa kirkkoherra, joka on aateloitu: vuonna 1830 hänet kirjoitettiin ritarihuoneeseen nimellä af Hällström, aatelissuku numero 190.

Professori-kirkkoherra af Hällströmin kuoltua laadittiin katselmuspöytäkirja Maarian pappilassa. Siinä todettiin, että puutarhassa oli kaivo ja sitä ympäröi Hällströmin rakennuttama aita. Puutarhassa oli myös joukko hedelmiä kantavia puita, omenapuita, joukko lehtipuita ja marjapensaita. Samoin todettiin, että Hällström on rakentanut uudelleen vanhan leivintuvan ja sen vieressä olevan luhtiaitan, joiden välissä oli liiteri sekä päässä käymälä. Pihan itälaidalla olevassa vanhassa pappilassa oli keittiö ja kaksi kamaria. Ulkopuolella olevat kaksi olkilatua, työkaluvaja, sikala ja sauna oli kaikki korjattu.

Palvelijatar ja koira puutarhassa.
Kuva: Maarian pappilan kuva-albumi

Seuraava kirkkoherra ei ollut enää yliopiston professori, vaan Turun lukion historian lehtori Edvard Bergenheim. Hänen aikansa jäi lyhyeksi, sillä hänet vihittiin arkkipiispaksi vuonna 1850. Häntä seurasi kirkkoherrana Turun lukion filosofian ja luonnontieteen lehtori Henrik Heikel. Heikel pysyi virassa kymmenen vuotta, mutta siirtyi vuonna 1861 Pietarsaaren kirkkoherraksi. Tällöin maarialaiset anoivat lupaa itse valita kirkkoherransa, mutta virkaan määrättiin kuitenkin Turun lukion latinankielen lehtori Frans Wilhelm Gustaf Hjelt. Hänkin oli Maariassa varsin vähän aikaa ja siirtyi sieltä 1886 Turun tuomiorevastiksi. Pappila oli kuitenkin koko ajan asuttuna ja siellä kulki kirkkoherran sukulaisia ja apulaisia perheeseen.

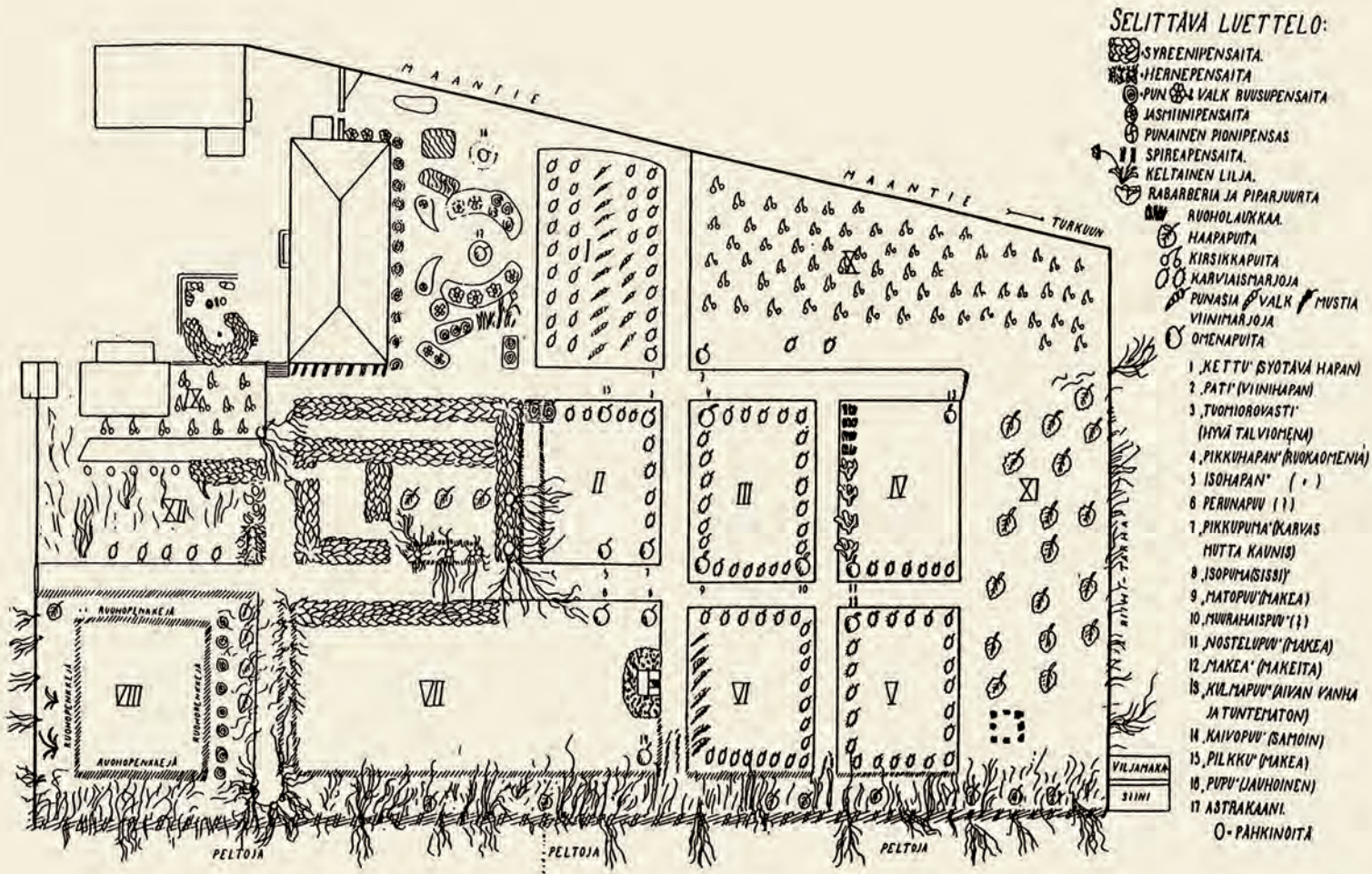
Bergenheimin virka-aikana korjattiin talli rehuvarjoineen, sauna ja punaiseksi maalattu ruoka-aitta. Lisäksi hänen vaatimuksestaan saatiin vuonna 1846 varsin suuri uutuus pappilan keittiöön: valurautainen hella. Se oli laatuaan ensimmäisiä maassamme. Hänen seuraajansa, rovasti Heikel velvoitettiin vuoden 1861 katselmuspöytäkirjassa ”rakentamaan vanhan panimoksi muutetun rakennuksen paikalle vastaavankokoinen renkitupa ja tekemään sille yhteinen katto leivintuvan kanssa”. Heikel ei tupaa tehnyt, joten se jäi Hjeltin tehtäväksi. Seuraavan, vuoden 1887 katselmuspöytäkirjan mukaan oli Hjeltin aikana rakennettu paitsi renkitupa niin myös uudestaan rehulato, makki ja sikolatti.

Hjelt laajensi myös puutarhaa ja rakennutti sille uuden aidan. Puutarhan mainitaan olleen iso ja hyväkuntoinen. Siellä oli hedelmäpuita, pensaita sekä kukka- ja marjamaita. Erästä puuta kutsuttiin nimellä ”tuomioprovasti”, koska Hjelt piti erityisesti sen hedelmistä! Vanha neliruutuinen puutarha oli yhä käytössä ja sellainen se oli yhä I. M. Tallgrenin tultua Maarian ensimmäiseksi vaaleilla valituksi kirkkoherraksi 1887.

Pihasyreeni
Syringa vulgaris

Aili Tallgren-Schalinin piirros
Maarian pappilan puutarhasta
ennen vuoden 1901 muutosta. 1911.
Turun maakuntamuseon arkisto.

SELITTÄVÄ LUETTELO:

- ☉ SYREENIPENSAITA.
- ☉ HERNEPENSAITA
- ☉ PUN. ☉ VALK. RUUSUPENSAITA
- ☉ JASMIINIPENSAITA
- ☉ PUNAINEN PIONIPENSAS
- ☉ SPIREAPENSAITA.
- ☉ KELTAINEN LILJA.
- ☉ RABARBERIA JA PIPARJUURTA
- ☉ RUOHOLAUKKA.
- ☉ HAAPAPUITA
- ☉ KIRSIKKAPUITA
- ☉ KARVIAISMARJOJA
- ☉ PUNASIA ☉ VALK. ☉ MUSTIA VIINIMARJOJA
- ☉ OMENAPUITA
- 1. 'KETTU' SYÖTÄVÄ HAPAN
- 2. 'PATI' (VIINIHAPAN)
- 3. 'TUOMIOROVASTI' (HYVÄ TALVIOMENA)
- 4. 'PIKKUHAPAN' (RUOKAOMENIA)
- 5. 'ISOHAPAN' ()
- 6. 'PERUNAPU' ()
- 7. 'PIKKUPUUMA' (KARVAS MUTTA KAUNIS)
- 8. 'ISOPUUMI(SISSI)'
- 9. 'MATOPUUMI(MAKEA)
- 10. 'MURRAHAISPUUMI' ()
- 11. 'NOSTELUPUUMI(MAKEA)
- 12. 'MAKEA' (MAKEITA)
- 13. 'KILPAPUUMI(AIVAN VANHA JA TUNTEMATON)
- 14. 'KAIVOPUUMI(SAMOIN)
- 15. 'PILKKU' (MAKEA)
- 16. 'PUPU' (LAUHOINEN)
- 17. 'ASTRAKAANI.
- - PAHKINOITA

MAARIAN PAPPILAN PUUTARHA ENNEN KORJAUSTA N. VUONNA 1901. PIIRT. AILI TALLGREN-SCHALIN V. 1911.

Tallgrenin pitkä aikakausi UUSI KUKOISTUS

☛ **Maarian ensimmäiset kirkkoherranvaalit** toimitettiin asianmukaisesti ja valituksi tuli Ruoveden nuori kappalainen Ivar Markus Tallgren. Hän muutti pappilaan nuoren perheensä kera. Hänen puolisonsa Jenny Maria Montin, joka jo 16-vuotiaana oli liittynyt Suomen Muinaismuistoyhdistykseen, ansaitsi nimityksen ”Maarian muistojen keräilijä ja vaalija”. Koroisten ja Röntämäen menneisyys innoitti häntä ja hänen ansiotaan olivat sekä Koroisissa suoritettut kaivaukset että Maarian kirkon korjaus, jonka yhteydessä kirkon priimitiiviset maalaukset paljastettiin kalkin alta. Hän oli myös mukana 1900-luvun alun naisasialiikkeessä, kun taas rovasti Tallgrenista tuli suomalaisen papiston merkittävimpiä edustajia valtiopäivillä.

Maarian pappilan maantien puoleiseen päättyyn on vuonna 1935 kiinnitetty maarialaisten ylioppilaitten toimesta ruustinna Jenny Maria Montin-Tallgrenin muistolaatta hänen kuolemansa jälkeen.

Tallgrenien lapset tekivät elämäntyönsä tieteen ja kirjallisuuden parissa. Tyttäristä Aili Karin Charlotta kirjoitti kotipitäjänsä Maarian vaiheista. Toinen tytär Anna Maria Christina tuli kirjailijana tunnetuksi, ja hänen puolisonsa Erkki Kaila valittiin arkkipiispaksi 1930-luvulla. Lapsista vanhin oli Oiva Johannes ja toiseksi vanhin Kaarle Zacharias, josta myös tuli pappi kuten isästään. Kolmas poika Aarne Michael tuli erääksi merkittävimmistä muinaistutkijoista arkeologian professorina Helsingissä.

Vuonna 1902 itse pappila joutui suuren muutostyön kohteeksi. Piirustukset laati arkkitehti, kreivi Carl Armfelt. Ulko-ovi tehtiin aivan

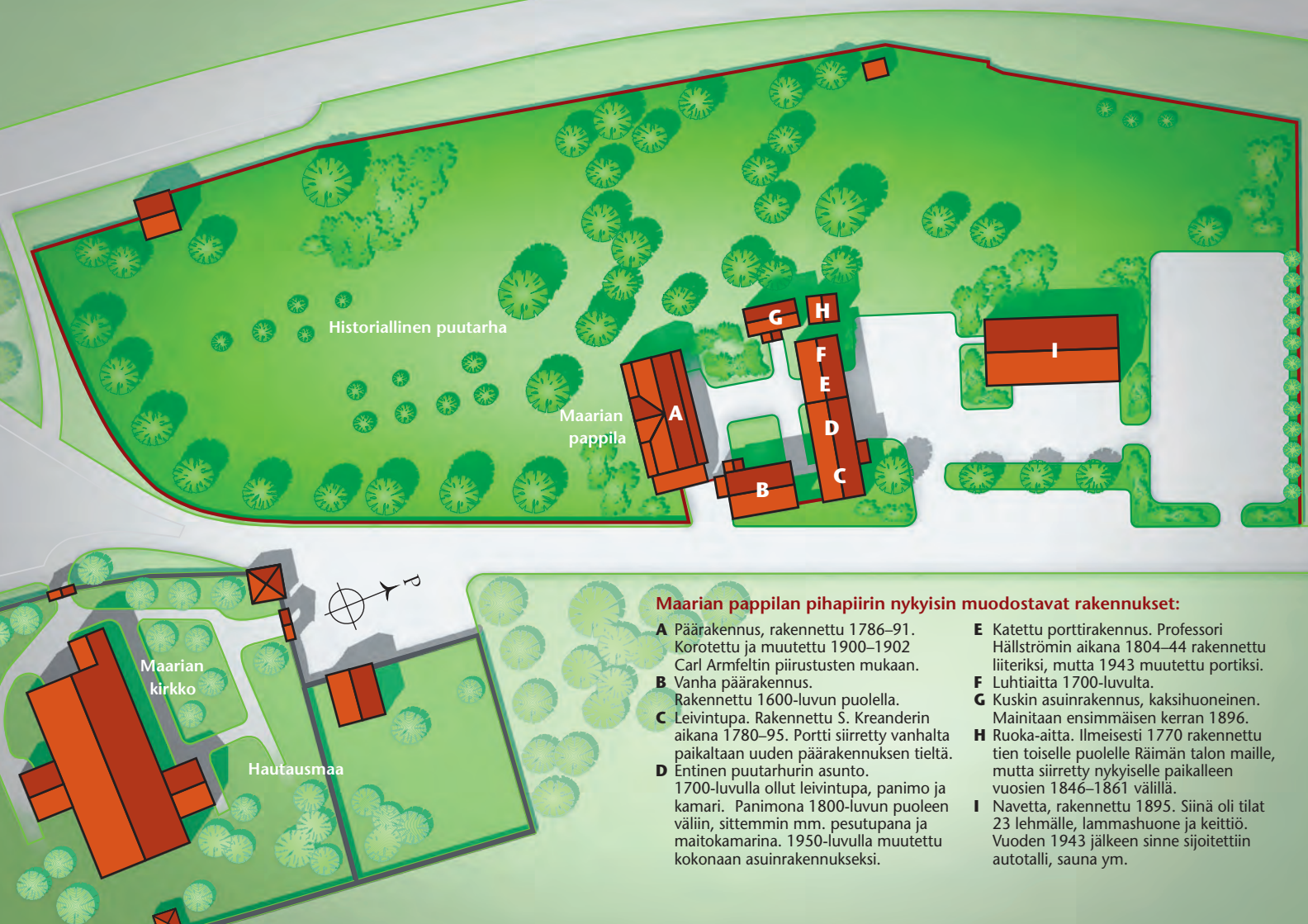

Näkymä Maarian kirkon portilta pappilaan päin vuodelta 1908.

Kuva: Lina Auer / Maarian pappilan kuva-albumi

uudenlaiseksi ja toinen kerros rakennettiin kokonaan. Maantien puoleiseen päähän lisättiin uusi matala talousrakennus. Yläkertaan tuli neljä huonetta lisää. Kaikkiaan pappilassa oli nyt 12 huonetta.

Pappilan pihapiiri puolestaan sai nykyisen ulkoasunsa. Suuri tiilenavetta valmistui jo 1895. Renkitupa korjattiin ja siihen sijoitettiin maitokamari ja pesutupa. Sauna jaettiin kahteen huoneeseen, joita käytettiin asuintoina. Uusi vaunuvaja rakennettiin. Vanha pappila otettiin renkien asunnoiksi.

Historiallinen puutarha

Maarian
pappila

Maarian
kirkko

Hautausmaa

Maarian pappilan pihapiirin nykyisin muodostavat rakennukset:

- A** Päärakennus, rakennettu 1786–91. Korotettu ja muutettu 1900–1902 Carl Armfeltin piirustusten mukaan.
- B** Vanha päärakennus. Rakennettu 1600-luvun puolella.
- C** Leivintupa. Rakennettu S. Kreanderin aikana 1780–95. Portti siirretty vanhalta paikaltaan uuden päärakennuksen tieltä.
- D** Entinen puutarhurin asunto. 1700-luvulla ollut leivintupa, panimo ja kamari. Panimona 1800-luvun puoleen väliin, sittemmin mm. pesutupana ja maitokamarina. 1950-luvulla muutettu kokonaan asuinrakennukseksi.
- E** Katettu porttirakennus. Professori Hällströmin aikana 1804–44 rakennettu liiteriksi, mutta 1943 muutettu portiksi.
- F** Luhtiaitta 1700-luvulla.
- G** Kuskin asuinrakennus, kaksihuoneinen. Mainitaan ensimmäisen kerran 1896.
- H** Ruoka-aitta. Ilmeisesti 1770 rakennettu tien toiselle puolelle Raimän talon maille, mutta siirretty nykyiselle paikalleen vuosien 1846–1861 välillä.
- I** Navetta, rakennettu 1895. Siinä oli tilat 23 lehmälle, lammashuone ja keittiö. Vuoden 1943 jälkeen sinne sijoitettiin autotalli, sauna ym.

Aili Tallgren-Schalinin akvarelli pappilan puutarhasta.

Pappilan puutarhasta ennen 1901 tehtyjä muutoksia on olemassa Aili Tallgren-Schalinin jälkikäteen tekemä piirustus vuodelta 1911. Se on erittäin tarkka ja kuvaa vielä olemassa olleita 1700-luvun säännöllisiä puutarhakortteleita.

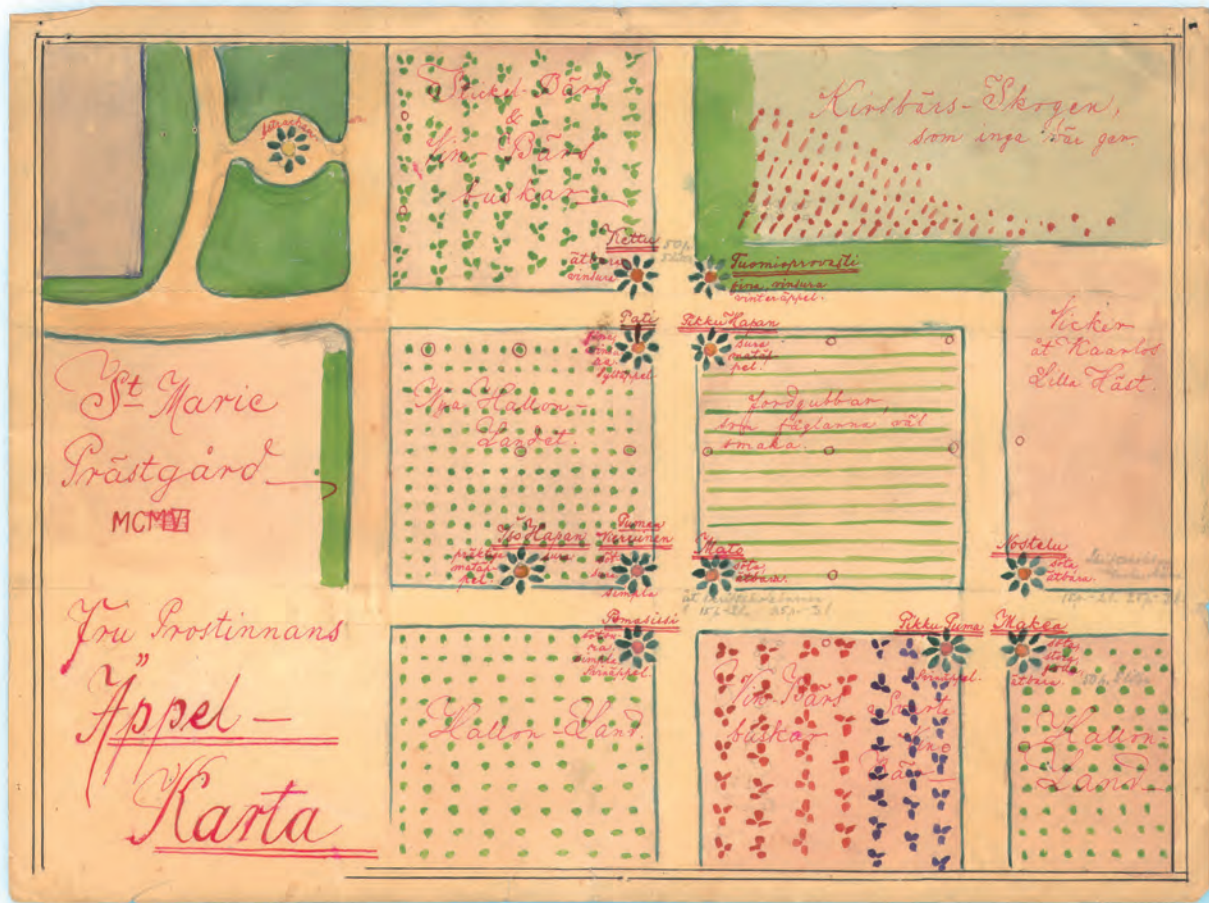
Päärakennuksen edessä olivat koristekasvit ja niiden alapuolella karviais- ja viinimarjapensaitten kortteli I. Tien reunalla oli kirsikkapuuta numerossa X, samoin länsipuolella miespihaa numerossa IX. Eteläpuolella puutarhaa oli haapoja, numerossa XI. Hedelmä- ja marjapensaat on kortteleissa II – VII sijoitettu kortteleiden reunoille tai kulmiin ja niiden sisäosissa viljeltiin keittiökasveja. Korttelin VII eteläsvuonalla oli kaivo ja sen pohjoispuolella sireenipensaiden muodostama labyrintti. Piha-alueen lounaisnurkassa oli sireenimaja.

Päärakennuksen korotuksen yhteydessä uusittiin myös puutarhaa. Keväällä 1901 rovasti Tallgren istutti sinne 25 omena- ja kirsikkapuuta. Turun maakuntamuseon arkistossa on Aili Tallgren-Schalinin lahjoittama vesivärimaalaus vuodelta 1906: *St. Marie Prästgård MCMVI Fru Proximmans Äppel Karta*. Sen korttelijako poikkeaa aikaisemmista ja sen mukaan puutarhassa oli kolme vadelmakorttelia, mansikkamaa, viini- ja karviaismarjojen korttelit, kirsikkametsä sekä puutarhan eteläosassa laidun ”*Kaarlon pikku bevosselle*” – *åt Kaarlos lilla bäst*. Vuosisadan vaihteessa otetuissa valokuviissa näkyy, että puutarha oli varsin rehevä ja sen hiekkakäytäviä reunustivat isot puut. Puutarha säilyi tällaisena aina vuoteen 1940, jolloin kova talvi palellutti suuren osan hedelmäpuista. Rehevät korttelit muutettiin sodan jälkeen nurmikoiksi.

Vanha tapa maksaa palkka luonnontuotteissa, päivätöinä, maahanlaskiais- ja kirkkoonottomaksuina sekä pääsiäisrahana olivat muuttuneet Tallgrenin pitkänä aikakautena hengeltä suoritetuiksi maksuiksi eli kirkollisveroiksi. Kuitenkin pappilassa teki työtä huomattava määrä ihmisiä reneistia ja piioista keittäjättären. Nykyisin on jäljellä kuskin kaksihuoneinen asunto pihapiirissä.

Rovasti Tallgren kuoli vuonna 1937. Aili Tallgren kuvasi lapsuutensa pappilaa samana vuonna Varsinais-Suomen maakuntakirjassa: ”Mutta tänä vuonna, kun elokuinen kuu kulki kierrostaan taivaalla ja muuan valkea seinä loisti tuuhean puiston keskellä varsinaissuomalaisella aukealla, tyhjä pappila täytti hiljaa sataviisikymmentä vuotta”.

Aili Tallgren-Schalinin
väritetty karttapiirros
omenatarhasta vuonna 1906.

Jaakko Haavion aika

PAPPILA KULTTUURIKOTINA

🐿 Pitkällisten vaaliriitojen jälkeen I. M. Tallgrenia seurasi virassa Alpo Setälä. Hän siirtyi pian Amerikkaan, mutta pidätti kuitenkin viran nimissään. Pappila joutui noin kymmeneksi vuodeksi muiden asukkaiden haltuun.

Sota-aikana Turun kaupungin vuokralautakunta sijoitti pappilaan asumaan parikymmentä henkeä. Pari perhettä asui päärakennuksessa ja lisää majaili umpihiphan rakennuksissa. Päärakennukseen rakennettiin muun muassa lautakoppeja ja yläsalin raahattiin portaisa aamuin illoin raskasta moottoripyörää. Yläsalissa asuvat jopa ripustivat sodan jälkeen värikkään Leniniä esittävän taulun salin seinälle. Lauantai-iltaisin pidettiin säännöllisesti kokouksia, joista kaikui melu kauas ulos.

Vuoden 1950 lopulla saatiin vihdoin järjestettyä pakkovuokralaiset muualle, jolloin kävi ilmi, ettei vuokralaisperheellä ollut mitään määräystä hallussaan. He olivat vain asettuneet taloksi tyhjästä huoneeseen!

Vuonna 1950 pappilaan nimittäin asettui taloksi uusi kirkkoherra Jaakko Haavio, joka ohjasi seurakuntaa seuraavat 20 vuotta. Maaria kasvoi nopeasti 40 000 hengen pitäjäksi ja teollistuvan seurakunnan oloissa kirkkoherran työ oli erityisen vaativaa. Haavio joutui vierailemaan myös monissa tehtaissa. Hänen erinomainen huumorinsa ja persoonallisuutensa laukaisi usein kireän tilanteen.

Haavio kertoo muistelmateoksessaan ”Vierähtävät vuodet” myös eräästä yksityiskohdasta kahden salin välillä. Yläsalin lattiansa oli

reikä ja reiässä luukku. Kun aukaisi luukun, saattoi rovasti antaa tarpeelliseksi katsomiaan ohjeita alakertaan ruustinnalle. Sitäpaitsi pappila henki kyllä historiaa, Haavio muistutti, mutta talviseen aikaan se henki myös pakkashuuruja.

Hyvin merkittävä tapaus oli tasavallan presidentin ja rouva Urho Kekkosen käynti Maarian kirkossa 1. syyskuuta 1957 ja sen jälkeen Haavioitten vieraana pappilassa. Urho Kekkosen ja kirkkoherra Jaakko Haavio olivat nimittäin olleet opiskelutovereita Helsingin Pohjois-Pohjalaisessa Osakunnassa.

Puutarhan suhteen Haavio ei mainitse mitään erikoista. Hänen aikanaan sen ympäri rakennettiin uusi aita, jonka malli on sama kuin Yläneen pappilassa, missä Haavio oli toiminut 15 vuotta kirkkoherrana.

Haavion jäätyä eläkkeelle vuonna 1970 muutti vanhaan pappilaan kirkkoherraksi Unto Tolvas ja kolme vuotta myöhemmin Eero Parvio. Hänen kautensa jäi viimeiseksi, sillä kirkkoherrojen kohdalla verotus pappilassa asumisesta nousi kohtuuttomaksi. Parvio muutti pois vuonna 1982.

Tammi
Quercus robur

1

2

3

Maarian lakattua olemasta itsenäinen pitäjä Maarian seurakunta oli vuonna 1967 liittynyt Turun seurakuntien yhteisöön. Maarian seurakunta korjautti kaikki miespihan rakennukset seurakuntakeskukseksi.

Itse pappilarakennuksessa suoritettiin korjauksia ja sen väritys muutettiin keltaisesta alkuperäisen ruusunpunaiseksi, jota löytyi viiden maali-kerroksen alta. Sisäänkäyntiä oli muutettu 1930-luvulla, jolloin ovi oli suljettu ja kaksi uutta ovea oli avattu vanhojen ikkunoiden kohdalle. Sisäpuolella seinissä oli alun perin liimaväri. Tapetteja vaihdettaessa paljastui seinistä koristekuvioita: maljakoita, kukkia ja lehtiä. Korjaustyö valmistui vuonna 1988.

Kauniisti entisöity pappilan päärakennus tuli kokonaan kokous- ja juhlaikäyttöön. Nykyisin pappilassa ja sen kunnostetuissa ulkorakennuksissa järjestetään erilaisia seurakunnallisia tilaisuuksia ja perhejuhlia.

Maarian pappilan historiallinen arvo ja sen rakennushistoriallinen merkitys ovat yleisesti tunnustettuja. Puutarhoineen ja jäljellä olevine peltoineen ne kuuluvat Aurajoen kansalliseen kulttuurimaisemaan. Lähellä kirkkoa ja pappilaa Linnasmäellä on 1975 rakennettu Turun Kristillinen Opisto, jossa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous kokoontuu kaksi kertaa vuodessa. Maarian kirkonseudun merkitys Suomen kulttuurihistoriassa on siten uudelleen korostunut, vaikka pappilassa ei enää asukaan tiedemiehiä, runoilijoita tai kirkkoruhtinaita paikallisina sielunpaimenina.

1. Yläkerran sali.
2. Alakerran salonki.
3. Alakerran sali.

KIRJALLISUUTTA

Gardberg, C.J.:
Åbo slott under den äldre Vasatiden.
Finska Fornminnesföreningens tidskrift 60. Helsingfors 1959.

Haavio, Jaako:
Vierähtävät vuodet I, 1945-59. Pieksämäki 1978.

Hjelt, Otto E.A.:
Pehr Kalms brev till C. F. Mennander.
Svenska Litteratursällskapet i Finland CXIV. Helsingfors 1914.

Kalm, Pehr:
Matka Pohjois-Amerikkaan. Toimittanut Anto Leikola.
Suomalaisen kirjallisuuden seura 549. Helsinki 1991.

Kaukovalta, K.V. ja Kaukovalta-Kaila, Eila:
Maarian pitäjän historia III osa: Maaria 1866-1943. Turku 1950.

Koskimies, Tiina – Knuutila, Maarit:
Pappilan puutarhassa. Kasveja ja kulttuurihistoriaa.
Kustannus OY Arkki, Helsinki 2007.

Lehtonen, Karin:
Maarian pappilan rakennukset ja puutarha. Selvitys.
Turun ev.lut. seurakunnat, kiinteistöosasto, 1988.

Oja, Aulis:
Keskiajan ja 1500-luvun Maaria. Maarian pitäjän historia I.
Maaria 1944.

Perälä, Väinö:
Maarian pitäjän historia 1600 – 1721. Turku 1949.

Ruoff, Eeva:
Pappiloiden ryytimaita ja puistikkoja.
Teoksessa Puu, puisto, puutarha Varsinais-Suomessa,
toim. Eva Latvakangas ja Hannu Laaksonen. Turku 2007.
Ss. 127 – 134.

Ruoff, Eeva:
Vanhoja suomalaisia puutarhoja. Helsinki 2001.

Silkkilä, Onni – Koskinen, Aarre:
Lounais-Suomen kulttuurikasvistoa. Eräiden kartanoiden,
kirkkojen, pappiloiden ja virkatalojen kasvistosta.
Turun maakuntamuseon raportteja 12. 1990.

Suolahti, Gunnar:
Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo 1912.

Tallgren, Aili:
Maarian 150-vuotias pappilarakennus ja sen haltijat.
Varsinais-Suomen Maakuntakirja 6, 1937. Ss. 59 – 71.

Martti Puhkka

Vanha pappila ja maantie kirkolle. Taustalla hämmöttää Turun tuomiokirkon torni. Tällaisena maisema on säilynyt vuosisatoja.

MAARIAN
SEURAKUNTA

TURUN JA KAARINAN SEURAKUNTAYHTYMÄ